Syntaxe formulí predikátové logiky

Abeceda:

- **logické spojky** — "$\neg$", "$\wedge$", "$\vee$" "$\rightarrow$" a "$\leftrightarrow$"
- **kvantifikátory** — "$\forall$" a "$\exists$"
- **pomocné symboly** — "$($", "$)$" a "$,$"
- **proměnné** — "x", "y", "z", ..., "x_0", "x_1", "x_2", ...
- **predikátové symboly** — například symboly "P", "Q", "R", apod. (u každého symbolu musí být navíc stanovena příslušná arita)
- ...

Poznámka: Další typy symbolů budou uvedeny později.

Syntaxe formulí predikátové logiky

Definice

Dobře utvořené **atomické formule** predikátové logiky jsou formule tvaru:

- $P(x_1, x_2, \ldots, x_n)$, kde P je predikátový symbol s aritou n a $x_1, x_2, \ldots, x_n$ jsou (ne nutně různé) proměnné.
- ...

Poznámka: Tato definice není úplná. Později bude poněkud zobecněna a rozšířena o další položky.

Příklad:

$$P(x, y) \qquad R(z, z, z) \qquad S(y)$$

Syntaxe formulí predikátové logiky

Definice

Dobře utvořené **formule predikátové logiky** jsou posloupnosti symbolů vytvořené podle následujících pravidel:

1. Dobře utvořené atomické formule jsou dobře utvořené formule.
2. Jestliže φ a ψ jsou dobře utvořené formule, pak i $(\neg\varphi)$, $(\varphi \wedge \psi)$, $(\varphi \vee \psi)$, $(\varphi \rightarrow \psi)$ a $(\varphi \leftrightarrow \psi)$ jsou dobře utvořené formule.
3. Jestliže φ je dobře utvořená formule a x je proměnná, tak $\forall x \varphi$ a $\exists x \varphi$ jsou dobře utvořené formule.
4. Neexistují žádné další dobře utvořené formule než ty, které jsou vytvořené pomocí předchozích pravidel.

Syntaxe formulí predikátové logiky

Pojmy jako

- podformule
- abstraktní syntaktický strom

jsou zavedeny v predikátové logice podobně jako ve výrokové logice (pouze rozšířeny o konstrukce, které jsou v predikátové logice navíc).

Konvence pro vypouštění závorek:

- Stejné jako ve výrokové logice.
- Kvantifikátory ("$\forall$" a "$\exists$") mají stejnou prioritu jako negace ("$\neg$"), tj. nejvyšší prioritu.

Syntaxe formulí predikátové logiky

Abstraktní syntaktický strom formule

$$\forall x \exists y (R(y,z) \vee P(x)) \rightarrow \neg \forall y \neg Q(y,x,y)$$

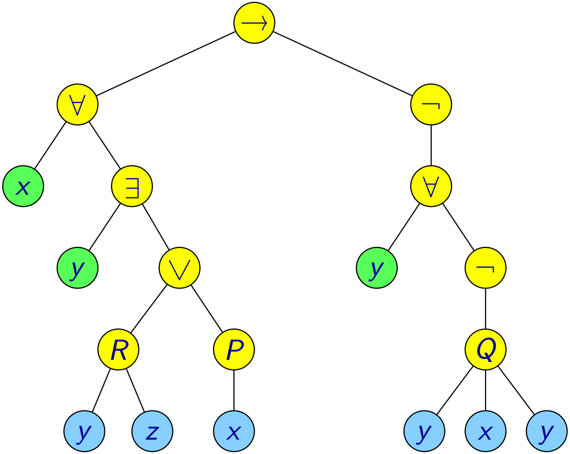

Volné a vázané výskyty proměnných

Každý výskyt proměnné x v podformuli tvaru $\exists x \varphi$ nebo $\forall x \varphi$ je **vázaný**.

Výskyt proměnné, který není vázaný, je **volný**.

Příklad: Formule

$$\forall x \exists y (R(y, z) \vee P(x)) \rightarrow \neg \forall y \neg Q(y, x, y)$$

- y v podformuli $R(y, z)$ — vázaný výskyt ($\exists y$)
- z v podformuli $R(y, z)$ — volný výskyt
- x v podformuli $P(x)$ — vázaný výskyt ($\forall x$)
- oba výskyty y v podformuli $Q(y, x, y)$ — vázané výskyty ($\forall y$)
- x v podformuli $Q(y, x, y)$ — volný výskyt

Volné a vázané výskyty proměnných

Množinu proměnných, které se vyskytují jako **volné** proměnné ve formuli φ, budeme označovat $\mathit{free}(\varphi)$.

Příklad:

- Pokud φ je formule $P(x, y)$, tak $\mathit{free}(\varphi) = \{x, y\}$.
- Pokud ψ je formule $\exists x \exists y P(x, y)$, tak $\mathit{free}(\psi) = \emptyset$.
- Pokud χ je formule
$$\forall x \exists y (R(y, z) \vee P(x)) \rightarrow \neg \forall y \neg Q(y, x, y)$$
tak $\mathit{free}(\chi) = \{x, z\}$.

Volné a vázané výskyty proměnných

Množinu volných proměnných $\mathit{free}(\varphi)$ je možné popsat následující induktivní definicí:

- $\mathit{free}(P(x_1, x_2, \ldots, x_n)) = \{x_1, x_2, \ldots, x_n\}$
  (kde P je predikátový symbol)
- $\mathit{free}(\neg\varphi) = \mathit{free}(\varphi)$
- $\mathit{free}(\varphi \wedge \psi) = \mathit{free}(\varphi) \cup \mathit{free}(\psi)$
  (pro formule tvaru $\varphi \vee \psi$, $\varphi \rightarrow \psi$ a $\varphi \leftrightarrow \psi$ je to podobné)
- $\mathit{free}(\forall x \varphi) = \mathit{free}(\varphi) - \{x\}$ (kde x je proměnná)
- $\mathit{free}(\exists x \varphi) = \mathit{free}(\varphi) - \{x\}$ (kde x je proměnná)

Sémantika predikátové logiky

Formule jsou vyhodnocovány při dané **interpretaci** (**interpretační struktuře**) a **valuaci**.

To, že formule φ je pravdivá (tj. má pravdivostní hodnotu 1) v interpretaci $\mathcal{A}$ při valuaci v, budeme označovat

$$\mathcal{A}, v \models \varphi$$

To, že formule φ je nepravdivá (má pravdivostní hodnotu 0) v interpretaci $\mathcal{A}$ při valuaci v, budeme označovat $\mathcal{A}, v \not\models \varphi$.

Sémantika predikátové logiky

Interpretace $\mathcal{A}$ je struktura skládající se z následujících položek:

- **Universum** A — libovolná neprázdná množina
- Každému unárnímu predikátovému symbolu P je přiřazena podmnožina množiny A (tj. unární relace na A) — označme ji $P^{\mathcal{A}}$.
  (Platí tedy $P^{\mathcal{A}} \subseteq A$.)
- Každému binárnímu predikátovému symbolu Q je přiřazena binární relace na A — označme ji $Q^{\mathcal{A}}$.
  (Platí tedy $Q^{\mathcal{A}} \subseteq A \times A$.)
- Podobné to bude pro predikátové symboly s dalšími aritami (3, 4, 5, $\ldots$).

Poznámka: Tato definice není úplná a bude později doplněna o další položky.

Sémantika predikátové logiky

Příklad interpretace $\mathcal{A}$:

universum A

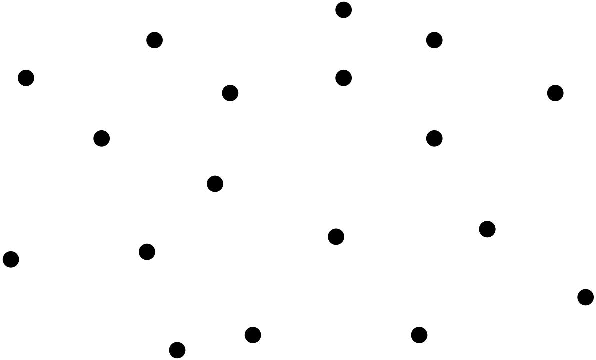

Příklad interpretace $\mathcal{A}$:

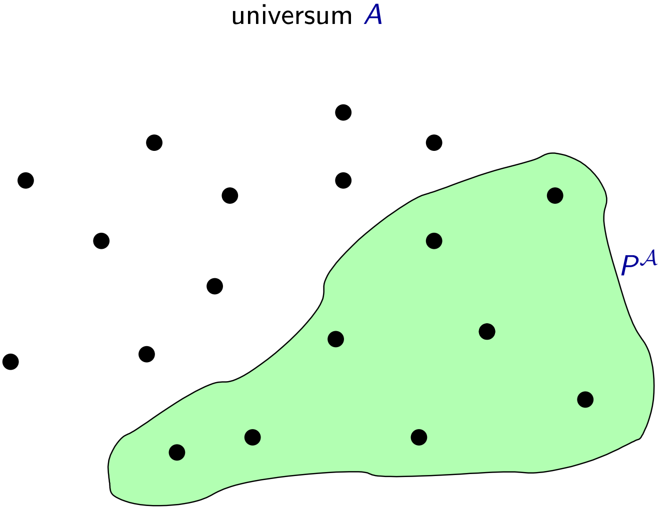

Sémantika predikátové logiky

Příklad interpretace $\mathcal{A}$:

universum A

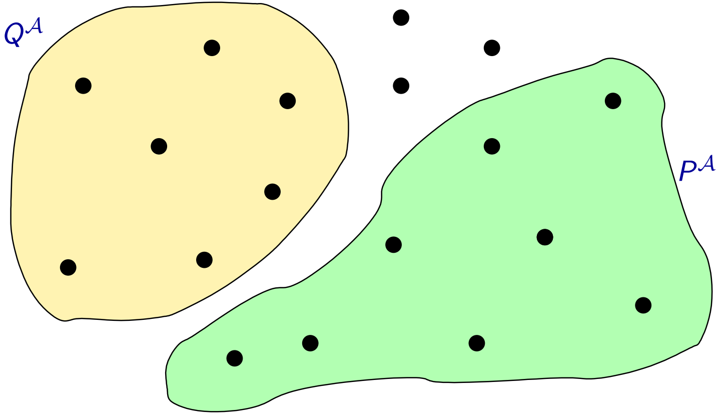

Příklad interpretace $\mathcal{A}$:

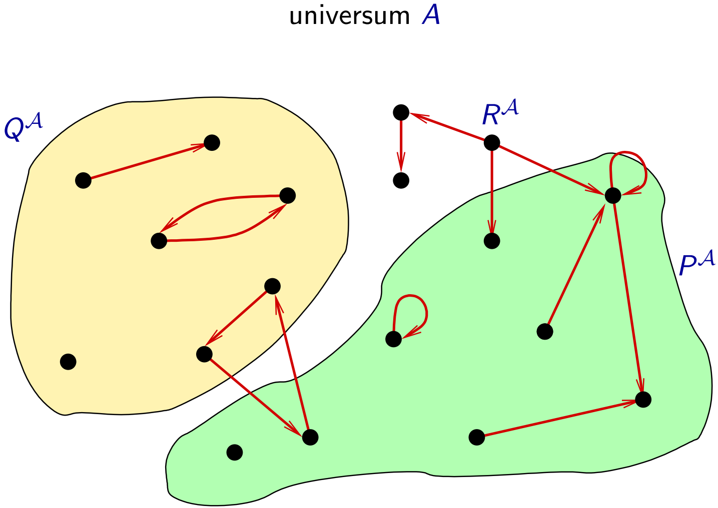

Sémantika predikátové logiky

Jiný příklad interpretace $\mathcal{A}$:

- universum $A = \{a, b, c, d, e, f, g\}$
- $P^{\mathcal{A}} = \{b, d, e\}$
- $Q^{\mathcal{A}} = \{a, b, e, g\}$
- $R^{\mathcal{A}} = \{(a, b),\ (a, e),\ (a, g),\ (b, b),\ (c, e),\ (f, c), (f, g),\ (g, a),\ (g, g)\}$

Sémantika predikátové logiky

Označme množinu všech proměnných Var, tj.

$$\mathit{Var} = \{x, y, z, \ldots, x_0, x_1, x_2, \ldots\}$$

Při dané interpretaci $\mathcal{A}$ s universem A je **valuace** v libovolná funkce

$$v : \mathit{Var} \to A$$

přiřazující jednotlivým proměnným prvky universa.

Poznámka: Jak uvidíme, ve skutečnosti jsou pro určení pravdivosti formule φ důležité hodnoty přiřazené valuací v proměnným z množiny $\mathit{free}(\varphi)$.

Hodnoty přiřazené valuací v ostatním proměnným z tohoto hlediska důležité nejsou.

Sémantika predikátové logiky

Vezměme si libovolnou interpretaci $\mathcal{A}$ s universem A a libovolnou valuaci v.

Řekněme, že x je proměnná (tj. $x \in \mathit{Var}$) a a je prvek universa (tj. $a \in A$).

Zápis

$$v[x \mapsto a]$$

označuje valuaci $v' : \mathit{Var} \to A$, která se s valuací v shoduje v hodnotách všech proměnných jiných než x, a kde x nabývá hodnoty a.

Tj. pro každou proměnnou y (kde $y \in \mathit{Var}$) platí

$$v'(y) = \begin{cases} a & \text{pokud } y = x \\ v(y) & \text{jinak} \end{cases}$$

Příklad:

- universum $A = \{a, b, c, d, e, f, g, \dots\}$

  valuace v:

  $$v(x_0) = c \qquad v(x_1) = e \qquad v(x_2) = b \qquad v(x_3) = e \qquad \dots$$

  valuace $v[x_2 \mapsto g]$:

  $$v(x_0) = c \qquad v(x_1) = e \qquad v(x_2) = g \qquad v(x_3) = e \qquad \dots$$

Definice

Předpokládejme danou interpretaci $\mathcal{A}$ s universem A a valuaci v, přiřazující proměnným prvky z universa A.

Pravdivost formulí predikátové logiky v interpretaci $\mathcal{A}$ a valuaci v je definována následovně:

- Pro predikát P s aritou n platí $\mathcal{A}, v \models P(x_1, x_2, \ldots, x_n)$ právě tehdy, když $(v(x_1), v(x_2), \ldots, v(x_n)) \in P^{\mathcal{A}}$.
- $\mathcal{A}, v \models \neg\varphi$ právě tehdy, když $\mathcal{A}, v \not\models \varphi$.
- $\mathcal{A}, v \models \varphi \wedge \psi$ právě tehdy, když $\mathcal{A}, v \models \varphi$ a $\mathcal{A}, v \models \psi$.
- $\mathcal{A}, v \models \varphi \vee \psi$ právě tehdy, když $\mathcal{A}, v \models \varphi$ nebo $\mathcal{A}, v \models \psi$.
- $\mathcal{A}, v \models \varphi \rightarrow \psi$ právě tehdy, když $\mathcal{A}, v \not\models \varphi$ nebo $\mathcal{A}, v \models \psi$.
- $\mathcal{A}, v \models \varphi \leftrightarrow \psi$ právě tehdy, když $\mathcal{A}, v \models \varphi$ a $\mathcal{A}, v \models \psi$, nebo když $\mathcal{A}, v \not\models \varphi$ a $\mathcal{A}, v \not\models \psi$.
- ...

Sémantika predikátové logiky

Definice (pokrač.)

- ...
- $\mathcal{A}, v \models \forall x \varphi$ právě tehdy, když pro **každé** $a \in A$ platí $\mathcal{A}, v[x \mapsto a] \models \varphi$.
- $\mathcal{A}, v \models \exists x \varphi$ právě tehdy, když **existuje** $a \in A$ takové, že $\mathcal{A}, v[x \mapsto a] \models \varphi$.

Poznámka: Ty interpretace, ve kterých daná formule platí, se označují jako její **modely**.

Vyhodnocování pravdivosti formulí jako hra

Vezměme si formuli tvaru

$$\exists x_1 \forall x_2 \exists x_3 \forall x_4 \cdots \exists x_{n-1} \forall x_n \varphi,$$

kde se nějak libovolně střídají kvantifikátory a kde φ neobsahuje žádné kvantifikátory.

Na vyhodnocování pravdivosti formulí tohoto tvaru v dané interpretaci $\mathcal{A}$ a valuaci v lze nahlížet jako na určitý druh hry:

- Hrají dva hráči — **Hráč I** a **Hráč II**.
- Hráč I se snaží ukázat, že formule platí.
- Hráč II se snaží ukázat, že formule neplatí.
- Hráč I volí hodnoty proměnných vázaných existenčním kvantifikátorem ($\exists$).
- Hráč II volí hodnoty proměnných vázaných univerzálním kvantifikátorem ($\forall$).

Vyhodnocování pravdivosti formulí jako hra

Příklad: Formule $\exists x \forall y \exists z (P(x, y) \rightarrow Q(y, z))$

universum $A = \{a, b, c\}$

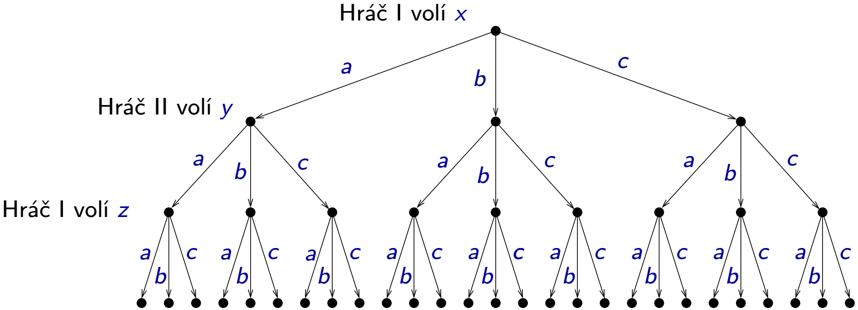

Vyhodnocování pravdivosti formulí jako hra

- Formule φ platí právě tehdy, když má Hráč I v této hře **vítěznou strategii**.
- Formule φ neplatí právě tehdy, když má vítěznou strategii Hráč II.

Strategie — určuje, jak má hráč hrát v každé situaci, tj. určuje tahy pro všechny možné tahy protihráče.

Vítězná strategie — strategie, která zaručí vítězství daného hráče bez ohledu na to, jak hraje protihráč.

Vyhodnocování pravdivosti formulí jako hra

Příklad: Interpretace, kde universum je množina reálných čísel $\mathbb{R}$ a binární predikátový symbol R reprezentuje relaci *„větší nebo rovno"* (tj. $R(x, y)$ platí právě tehdy, když $x \geq y$).

Formule $\exists x \forall y R(x, y)$ — vítězná strategie Hráče II:

- Hráč I zvolí číslo x.
- Hráč II zvolí číslo $y = x + 1$ — Hráč II vyhrál, protože zjevně není pravda, že $x \geq x + 1$.

Formule $\forall y \exists x R(x, y)$ — vítězná strategie Hráče I:

- Hráč II zvolí číslo y.
- Hráč I zvolí číslo $x = y$ — Hráč I vyhrál, protože zjevně platí, že $x \geq x$.

Logicky platné formule

Formule φ je **logicky platná**, jestliže je pravdivá v každé interpretaci a valuaci, tj. jestliže pro každou interpretaci $\mathcal{A}$ a valuaci v platí

$$\mathcal{A}, v \models \varphi.$$

Příklad:

- $\exists x P(x) \rightarrow \exists y P(y)$
- $\forall x P(x) \wedge \neg \exists y Q(y) \rightarrow \forall z (P(z) \wedge \neg Q(z))$
- $\forall x P(x) \rightarrow \exists x P(x)$

Logicky platné formule

Pokud vezmeme libovolnou tautologii výrokové logiky a nahradíme v ní atomické výroky libovolnými formulemi predikátové logiky, dostaneme logicky platnou formuli.

Příklad: Tautologie $p \rightarrow (q \vee p)$

- p nahradíme $\forall z(P(x,z) \leftrightarrow \neg Q(z,y))$
- q nahradíme $R(x)$

Dostaneme logicky platnou formuli

$$\forall z(P(x,z) \leftrightarrow \neg Q(z,y)) \;\rightarrow\; (R(x) \vee \forall z(P(x,z) \leftrightarrow \neg Q(z,y)))$$

Logicky ekvivalentní formule

Formule φ a ψ jsou **logicky ekvivalentní**, jestliže mají stejné pravdivostní hodnoty v každé interpretaci a valuaci, tj. jestliže pro každou interpretaci $\mathcal{A}$ a valuaci v platí

$$\mathcal{A}, v \models \varphi \qquad \text{právě tehdy, když} \qquad \mathcal{A}, v \models \psi.$$

To, že φ a ψ jsou logicky ekvivalentní, se označuje zápisem

$$\varphi \Leftrightarrow \psi.$$

- Stejně jako ve výrokové logice, je v predikátové logice možné provádět ekvivalentní úpravy.
- Všechny ekvivalence, které platí ve výrokové logice, platí i v predikátové logice.

Logicky ekvivalentní formule

- V predikátové logice platí řada dalších ekvivalencí, které nemají analogii ve výrokové logice.

Příklady některý důležitých ekvivalencí:

$$\begin{aligned}\neg\forall x\varphi &\Leftrightarrow \exists x\neg\varphi\\ \neg\exists x\varphi &\Leftrightarrow \forall x\neg\varphi\end{aligned}$$

$$\begin{aligned}\forall x\forall y\varphi &\Leftrightarrow \forall y\forall x\varphi\\ \exists x\exists y\varphi &\Leftrightarrow \exists y\exists x\varphi\end{aligned}$$

Pokud $x \notin \mathit{free}(\varphi)$:

$$\begin{aligned}\forall x\varphi &\Leftrightarrow \varphi\\ \exists x\varphi &\Leftrightarrow \varphi\end{aligned}$$

Logicky ekvivalentní formule

Některé další důležité ekvivalence:

$$
\begin{array}{rcl}
(\forall x \varphi) \wedge (\forall x \psi) & \Leftrightarrow & \forall x (\varphi \wedge \psi) \\
(\exists x \varphi) \vee (\exists x \psi) & \Leftrightarrow & \exists x (\varphi \vee \psi)
\end{array}
$$

Pokud $x \notin \mathit{free}(\psi)$:

$$
\begin{array}{rcl}
(\forall x \varphi) \wedge \psi & \Leftrightarrow & \forall x (\varphi \wedge \psi) \\
(\forall x \varphi) \vee \psi & \Leftrightarrow & \forall x (\varphi \vee \psi) \\
(\exists x \varphi) \wedge \psi & \Leftrightarrow & \exists x (\varphi \wedge \psi) \\
(\exists x \varphi) \vee \psi & \Leftrightarrow & \exists x (\varphi \vee \psi)
\end{array}
$$

Přejmenování vázaných proměnných

Pokud přejmenujeme ve formuli vázanou proměnnou, dostaneme ekvivalentní formuli.

Příklad: $\forall x P(x, y) \Leftrightarrow \forall z P(z, y)$

- Pokud přejmenováváme např. x na y ve formuli $\forall x \varphi$ nebo $\exists x \varphi$, proměnná y se **nesmí** vyskytovat ve formuli φ jako volná proměnná.

  $\exists x P(x, y)$ není ekvivalentní $\exists y P(y, y)$

- Při přejmenování se volné výskyty proměnných v podformuli **nesmí** stát vázanými. Např.

  $\exists x \forall y P(x, y)$ není ekvivalentní $\exists y \forall y P(y, y)$

Substituce

Řekněme, že ve formuli φ chceme nahradit **volné** výskyty proměnné x proměnnou y (tj. za x dosadit y).

Tato operace na formulích se nazývá **substituce** a výsledná formule se označuje

$$\varphi[y/x].$$

Poznámka: Formule φ a $\varphi[y/x]$ obecně **nejsou** ekvivalentní.

Příklad:

$$P(x, z) \qquad \text{není ekvivalentní} \qquad P(y, z)$$

Přejmenování vázaných proměnných

S použitím operace substituce je možné popsat přejmenování vázaných proměnných pomocí následujících ekvivalencí.

Pokud $y \notin \mathit{free}(\forall x \varphi)$:

$$\forall x \varphi \quad \Leftrightarrow \quad \forall y (\varphi[y/x])$$

Pokud $y \notin \mathit{free}(\exists x \varphi)$:

$$\exists x \varphi \quad \Leftrightarrow \quad \exists y (\varphi[y/x])$$

Příklad:

$$\exists x \forall y P(x, y) \quad \Leftrightarrow \quad \exists x \forall z P(x, z) \quad \Leftrightarrow \quad \exists y \forall z P(y, z) \quad \Leftrightarrow \quad \exists y \forall x P(y, x)$$

Logické vyplývání

Definice

Závěr ψ **logicky vyplývá** z předpokladů $\varphi_1, \varphi_2, \ldots, \varphi_n$, což zapisujeme

$$\varphi_1, \varphi_2, \ldots, \varphi_n \models \psi,$$

jestliže v každé interpretaci $\mathcal{A}$ a každé valuaci v, kde platí předpoklady $\varphi_1, \varphi_2, \ldots, \varphi_n$, platí i závěr ψ.

- Vše, co bylo řečeno o logickém vyplývání ve výrokové logice, platí analogicky i v predikátové logice.

Logické vyplývání

Pokud chceme ukázat, že daný závěr ψ z předpokladů $\varphi_1, \varphi_2, \ldots, \varphi_n$ **nevyplývá**, stačí najít příklad jedné konkrétní interpretace $\mathcal{A}$ a valuace v, kde platí tyto předpoklady a neplatí závěr ψ.

Příklad:

- *Existuje vodní živočich živící se masem.*
- *Všechny ryby jsou vodní živočichové.*

- *Existuje ryba živící se masem.*

$$\frac{\begin{array}{c}\exists x(P(x) \wedge Q(x)) \\ \forall x(R(x) \to P(x))\end{array}}{\exists x(R(x) \wedge Q(x))}$$

$P(x)$ — *„x je vodní živočich“*
$Q(x)$ — *„x se živí masem“*
$R(x)$ — *„x je ryba“*

Interpretace $\mathcal{A}$, kde universum $A = \{a, b\}$

$$P^{\mathcal{A}} = \{a, b\} \qquad Q^{\mathcal{A}} = \{a\} \qquad R^{\mathcal{A}} = \{b\}$$

Vennovy diagramy

Obecně je těžké zjistit, zda závěr vyplývá nebo nevyplývá z daných předpokladů.

V případě, kdy máme pouze unární predikáty a těchto predikátů je jen malý počet (např. 3), lze při úvahách pro názornost použít tzv. **Vennovy diagramy**.

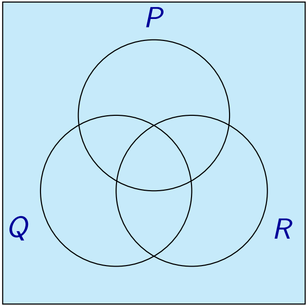

Příklad:

- *Ryby jsou obratlovci.*
- *Ryby žijí ve vodě.*
- *Existuje alespoň jedna ryba.*

- *Existuje obratlovec žijící ve vodě.*

$$\begin{array}{l} \forall x(P(x) \rightarrow Q(x)) \\ \forall x(P(x) \rightarrow R(x)) \\ \exists x P(x) \\ \hline \exists x(Q(x) \wedge R(x)) \end{array}$$

$P(x)$ — „x *je ryba*“
$Q(x)$ — „x *je obratlovec*“
$R(x)$ — „x *žije ve vodě*“

⟨*řešení na tabuli*⟩

Příklad důkazu

$$\frac{\begin{array}{l}\forall x(\neg R(x,x)) \\ \forall x \forall y \forall z(R(x,y) \wedge R(y,z) \rightarrow R(x,z))\end{array}}{\forall x \forall y(R(x,y) \rightarrow \neg R(y,x))}$$

1.	$\forall x(\neg R(x,x))$	- předpoklad 1
2.	$\forall x \forall y \forall z(R(x,y) \wedge R(y,z) \rightarrow R(x,z))$	- předpoklad 2
3.	Předpokládejme libovolné prvky x a y:	
4.	Předpokládejme $R(x,y)$:	
5.	Předpokládejme $R(y,x)$:	
6.	$R(x,y) \wedge R(y,x) \rightarrow R(x,x)$	- z 2.
7.	$R(x,x)$	- z 4., 5., 6.
8.	$\neg R(x,x)$	- z 1.
9.	$\neg R(y,x)$	- spor 7. a 8., takže 5. neplatí
10.	$R(x,y) \rightarrow \neg R(y,x)$	- z 4., 9.
11.	$\forall x \forall y(R(x,y) \rightarrow \neg R(y,x))$	- z 3., 10.